Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

HANS GRAM

ET HISTORIOGRAFISK FORSØG

AF

ELLEN JØRGENSEN

SÆRTRYK AF HISTORISK TIDSSKRIFT. 9. RÆKKE. III.

KØBENHAVN
BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI
1924

Da Hans Gram i 1730 udnævntes til Arkivsekretær, kgl. Bibliotekar og kgl. Historiograf og dermed tog Ledelsen i det historiske Arbejde, var han 45 Aar gammel. Hvad ved vi om den Tid, der laa forud, om hans første Interesse, hans Læremestre, hans Studier gennem Ungdomsaarene og de tidlige Manddomsaar? Af Grams egne Ytringer er kun faa Oplysninger at hente, da han ikke har talt synderligt om sig selv; og for dem, der berettede om hans Levned, har han først og fremmest staaet som »summus polyhistor et philologus«, saaledes at det efter deres Fremstilling synes som det historiske Studium sent og ret tilfældigt er kommet ind i hans Liv. Men det siger sig selv, at den der gør saa stor en Indsats, ikke ved et Tilfælde føres til sin Bestemmelse, og at der maa ligge en lang Udvikling forud for de produktive Aar i det sidste Livsafsnit; vi vil derfor prøve paa at finde Svar paa Spørgsmaalene om Grams Forudsætninger, selv om den Viden, der vil kunne fremlægges, falder stykkevis og hentes fra mange Kanter, og selv om Linierne drages lidt haardt op, idet vi for en Stund ser bort fra Polyhistoren Hans Gram og alene har Historikeren i Tanker.

Medens Langebek i Fortalen til Oversættelsen af Kristnisaga beretter, hvorledes Minderne fra Fortiden i hans Hjemstavn Thy tidlig har vakt hans historiske Sans, har Gram, Præstesønnen fra Vendsyssel, intet Steds nævnt saadanne Tilskyndelser fra Barndomshjemmet. Dog maa Inter-

essen for Fædrelandets Historie være vaagnet hos ham i unge Aar. Tretten Aar gammel er han Ejer af et Hamsfortsk Manuscript Series episcoporum Ottoniensium, som Raadmand Michel Pedersen i Skagen skænkede ham, og da han kommer til København deltager han ivrigt i Møderne i Søren Lintrups lille Selskab Societas indagantium, som var stiftet til Lærdoms Fremme og særlig havde Fædrelandshistorien for Øje. Her fremlægger han Manuscripter, Cataloger over Haandskriftsamlinger, gamle Breve etc. og giver sine Bemærkninger dertil. Allerede da er Meursius inden for hans Synskreds. I Selskabets Mødeprotokol fra 1707 hedder det: »Blef af Gram refereret, at Meursius lod vertere Snorre Sturlæson paa Latin, da han skulde skrive Historiam Danicam. I samme Version har Stephanius skrevet, at Meursius saaledes har den verteret, fordi han kunde ikke forstaae Dansk«[1]. Paa Elers' Collegium forsvarer han i 1706 og 1707 en Række Theses, hvoriblandt nogle hentede fra Historiens Omraade; atter her finder vi et Æmne, som han senere skulde tage op: den falske Tradition om Berthold Schwartz som Krudtets Opfinder[2].

Gennem sine Patroner førtes Gram ind i den historiske Tradition. Gennem Frederik Rostgaard fik han Adgang til Geheimearkivet; i Rostgaards Bibliotek fandt han en god Del af den ældre Historiografi, Vedelske Manuscripter, Partier af den Wormske Slægts Samlinger[3], og Rostgaard lægger

[1] Langebeks Oversættelse af Kristnisaga i Gl. kgl. S. 3639 8vo. — Det Hamsfortske Haandskrift, hvis Proveniens er noteret af Arne Magnusson, findes i Samlingspakken Kall 668 8vo. — Om Formaalet for Societas indagantium skriver Langebek: Det kgl. danske Selskabs Begyndelse og Tilvext (1748) 3. — Protokol for Societas indagantium Thott 1852 4to (p. 20). Flere Oplysninger havde været at hente af Acta societatis indagantium Hafniensis, der nu er tabte; det var et omfangsrigt Ms. eftersom vi finder p. 462 citeret i S R D. V 311.

[2] Gl. kgl. S. 3002 4to.

[3] Nordisk Tidsskrift för Bok- och Biblioteksväsen VI (1919) 74. — »Gik flittig paa Rostgaards, Worms og Lintrups Bibliotheker«, hedder det i nogle Optegnelser fra Langebeks Haand. (Werlauffs Mss. XXXIV.)

Udgivelsen af Ole Worms Correspondence i hans Hænder, denne rige Kilde til Kundskab om en Landnamstid i nordisk historisk Forskning. Paa samme Vis er Forbindelsen med Christian Reitzer af Betydning for Gram. Reitzer havde et meget stort historisk Bibliotek og planlagde forskellige Værker deriblandt en Bearbejdelse af Niels Krags Kristian 3.; i Reitzers Hjem fandt Gram den gamle Historiker Otto Sperling, som i sig rummede meget af det, der særtegnede 17. Aarh., men ogsaa rakte Haanden frem til den ny Tid[1]. Det er endelig ogsaa Reitzer — maa man tro — der giver »sin Opføding« Hans Gram det Hverv at føre Tilsyn med Trykningen af Torfæi Historia Norvegica, som han bekostede[2]. — Thormod Torfæus har Gram truffet under et af hans Besøg i København; der vides dog intet nøjere om Forbindelsen mellem den gamle Kæmpe paa Stangeland og den unge Magister[3]; men Arne Magnusson, den kloge strengt prøvende Criticus, Antikvaren Thomas Bartholins Arvetager, der skal have givet meget af sig selv og sin Viden i Samtale, lærte Gram ret tidligt at kende og knyttedes gennem Aarene til ham i Venskab. Der er en Linje at drage fra Thomas Bartholin til Arne Magnusson og videre til Hans Gram. — Stifteren af Societas indagantium Søren Lintrup med den udprægede Lyst til at sætte Ting i Gang, med de litterærhistoriske og kirkehistoriske Interesser maa vel ogsaa nævnes blandt dem, der gav Hans Gram Impulser. Det

[1] Senere har Gram Plan om en Udgave af Sperlings Breve og en Levnedsbeskrivelse af ham; se Udkast i Gl. kgl. S. 1113 fol., jfr. Gl. kgl. S. 741 fol.

[2] Reitzers Brev til Arne Magnusson 1710 $^{11}/_{6}$. Kr. Kålund: Arne Magnussons private Brevvexling 383.

[3] I en Tale, som Gram holdt paa Universitetet i Dec. 1732, da nogle unge Islændere optoges som akademiske Borgere, siger han: »Duos proxime elapso seculo Islandia produxit viros, quorum utriusque notitiam habui, quorum, ut posterioris præcipue, usu amicitiaque gloriari possum, et quibus haud scio, an in historica eruditionis parte, vel Boreas vel vicina Boreæ Germania pares unquam tulerit, quorum alteri Thormodo Torfæo — — — « (Gl. kgl. S. 3021 4to p. 10).

synes som det var ham, der bragte Gram i Forbindelse med Biskop Jens Bircherod i Aalborg. Da Gram rejste hjem paa Besøg i 1708, medførte han Brev fra Lintrup til Bircherod; den gamle og den unge havde lange Samtaler, Biskoppen fremviste sine Samlinger, og en Brevvexling blev aftalt, som dog standsede brat ved Bircherods Død i Slutningen af Aaret. Disse Samtaler har efter Grams egne Ord været ham en Tilskyndelse; under dem faldt den Gnist, der tændte; men Ved var baaret sammen fra mange Sider[1].

Fra Ungdommen var Gram da knyttet til det ældre Slægtled, den lille Kreds af Forskere og lærde Samlere. I deres Biblioteker saavelsom i det gamle Universitetsbibliotek samlede han sjældne Kundskaber om Kilderne til Fædrelandshistorien og til de Forsøg, der gennem Tiderne var gjort paa at fremstille den. Om store Planer paa første Stadium taler nogle Optegnelser fra 1718, der findes paa et løst Ark i Pakken Ny kgl. S. 851^{d} 4to og her maa gengives Ord til Ord:

1. Andr. Welleji de scribenda historia Danica consilium, Latino idiomate expressum.
2. Olai Wormii sciagraphia edendorum aliquot rerum Danicarum scriptorum.
3. Christ. Longomontani idea dispositionis historiarum Danicarum, Latine.
4. Joachimi Konninck Gustroviensis, coenobii Ottoniensis scribæ, historia s. Canuti martyris Latina, ab historia Ælnothi plurimis in locis diversa.
5. Incerti autoris chronicon continuatum, cujus partem edidit celeberrimus Arnas Magnæus, Latine.
6. Chronicon rerum septentrionalium, Daniæ inprimis, Latinum ab æræ Christianæ initio ad annum 1288.
7. Aliud chronicon rerum Danicarum ab A. C. 800 ad 1483. Dialecto Saxoniæ inferioris conscriptum.

[1] Dänische Bibliothek VII 512. — Jens Bircherods Dagbøger under Aar 1708 $^{29}/_{7}$ $^{18}/_{10}$ $^{5}/_{11}$ (Ny kgl. S. 1986^{c} 4to). — Jens Bircherods Brev til Gram 1708 $^{21}/_{11}$ (Gl. kgl. S. 1101 fol.). — Grams Brev til Jens Rosenvinge 1734 $^{5}/_{1}$. Trykt i Breve fra Hans Gram, udg. af Herman Gram (1907) 34.

8. Anonymi poema vernaculum de rebus gestis Canuti VI et Woldemari fratris ab anno 1199 ad 1228.
9. Historia belli inter Danos et Svecos anno 1563 cæpti, Latine.
10. Collectanea de rebus Woldemari III ad mortem Christiani III.
11. Broder Nigels von Sore Danische Rymkronicke, una cum Stephani Walleason e Sora leonibus Danicis.
12. Varia diplomata et acta historiam Christierni II concernentia.

Hæc sunt quæ hactenus ad manus meas pervenerunt, sed cum ea sitim meam exstinguere non valeant, nec ad justum volumen conficiendum hactenus sufficiant, Danorum mihi Te potissimum adiutore gazæ adeundæ sunt etc.

Moverunt me jam pridem Freheri, Reuberi, Pistorii, Meibomii, Leibnitii etc. exempla ut simili instituto etc.

d. 2. Sept. 1718.[1]

Gram har i Sinde at skabe en Kildesamling i Lighed med de store Værker, der havde set Lyset i Tyskland, og han nævner en Del Skrifter, der kunde egne sig til Offentliggørelse. Der er iblandt dem flere, som Opmærksomheden særlig fæster sig ved, Skrifter, der nu er tabte, og hvis Titler alene kendes fra denne Fortegnelse.

Ved Siden af dette Udkast er der mange andre Vidnesbyrd om Grams Arbejde med Manuscripterne; der er Laan af Manuscripter hos Arne Magnusson, Laan af de Bartholinske Samlinger, hvis første Tome brændte hos Gram i 1728, Laan fra Universitetsbiblioteket[2]. Adskillige Detailler

[1] Det er en Brevconcept eller rettere Materiale, der skal give Grundlag for Concepten. Den Mand, Gram henvender sig til, og som han ønsker skal være hans Vejleder, er maaske Vicebibliotekaren ved Universitetsbiblioteket Caspar Bartholin, maaske Fr. Rostgaard. Det er usikkert, om »Danorum gazæ« er at tolke som Universitetsbiblioteket eller som Geheimearkivet eller i al Almindelighed som Samlingerne, offentlige og private, i Danmark.

[2] Arne Magnussons Optegnelsesbog for Udlaan (AM. 228 8vo); Grams Excerpter af Petri Olai Collectanea, der var i Arne Magnussons Eje (Ny kgl. S. 882^{c} 8vo). — Indholdsfortegnelse over Bartholiniana (Ny kgl. S. 220^{f} 8vo). — Lyschanders Adversaria ad historiam Christiani III et Friderici II spectantia hørte hjemme i Universitetsbiblioteket, som den gamle Signatur viser; Haandskriftet, der siden var i Grams Eje, var vel laant Gods; det er nu Gl. kgl. S. 856 fol.

i hans Værker røber, at han har studeret flittigt i det gamle Universitetsbibliotek[1]; hans hele Produktion med dens tilbageskuende, kildekritiske Karakter taler højt om intensivt Arbejde gennem Aarene; samlet i en Sum ligger det for os i et Udkast, som er mindst en halv Snes Aar yngre end det nysnævnte fra 1718. Her kaster Gram Blikket prøvende tilbage, og Spørgsmaalene stilles skarpt og klart, om Sven Aggesøns og Saxos Kilder, om Historieskrivningen mellem Saxo og Hvitfeldt, om Hvitfeldts Fortrin og Mangler, om Svaning og Vedel, om Pontanus og Meursius, om Christian Friis til Kragerup og hans Fortjeneste af Fædrelandets Historie[2]. Overleveringen ligger Lag over Lag for hans kritiske Øje.

Hvor lærte Gram at prøve og sondre og følge Traditionen gennem Tiderne? Svaret kan ikke gives ganske enkelt, her hvor der ikke foreligger bestemte Udtalelser eller overbevisende Facta, men hvor vi i Hovedsagen er henvist til at gætte os frem. Vistnok har flere Momenter virket sammen. Først er at sige, at den Fornyelse, der kom ved Hans Gram, var forberedt af de ældre Forskere, som han havde knyttet sig saa nær til. Der var hos flere af dem, navnlig hos Arne Magnusson, det Aandsanlæg, det Tankesæt, der fører fra det 17. Aarhundrede ind i en ny Tid, en kølig Skepsis, hvor der før var naiv Tillid til den skriftlige Overlevering saavelsom til Sagn paa Folkemunde, en klar Forstandighed i Stedet for Trangen til at søge Mysteria og til at favne alle Tiders og Egnes Viden, sindig

[1] Man maa dog ikke være for hastig med at føre hans Viden tilbage til Universitetsbibliotekets Manuscripter, men stadig have de talrige Copier i Agt, som han kan have brugt. Saaledes stammer beviseligt de lange Citater efter Svaning i »Forbedringer til Kong Waldemar Christoffersøns Historie« ikke fra Svanings store Manuscript, der gik under i 1728, men fra en Bartholinsk Copi — oprindelig i Tome J blandt Bartholiniana, nu i Additamenta 89 fol.

[2] Langebek, der i Fortalen til 1. Bind af S R D. hentyder til Kildefortegnelsen af 1718 og laaner Stof fra den, men ikke kender dens Proveniens, aftrykker samme Steds det yngre Udkast fra Grams Haand.

Beregning af Maal og Midler i Stedet for 17. Aarh.s ungdommelige Fremstormen mod de mægtige Opgaver. »En liden Bog maatte man være længe om at skrive, sagde Professor Arne.« — Arne Magnusson og Thomas Bartholin havde taget Lære af den Historikerskole, der var grundlagt af Maurinerne i Frankrig og snart fik Disciple i Europas andre Lande, en Skole, der under Impulser fra den kritiske Filosofi stillede skarpe Krav til Beviset og satte ny Energi ind paa Indsamling af Materiale; men end mere afgørende end de ældre var Hans Gram paavirket herfra, og han erkender selv sin Gæld, naar han nævner Mabillon, Montfaucon og Muratori, — Leibnitz, Bernhard Pez, Bünau, Mascow med mange flere, og naar han atter og atter betoner, at en ny Periode er oprunden for Forskningen med strenge Fordringer til den, der vil have Navn af Historiker. — Endnu kunde nævnes den Betydning som Filologien kan have haft. Hans Gram var ikke den første Filolog og blev heller ikke den sidste, der ydede dansk Historieforskning god Tjeneste. Erik Benzelius, hvis Plads i Sveriges Historiografi nøje svarer til Grams, kom ogsaa fra Filologien til Studiet af Kilderne til Fædrelandets Historie.

Impulserne kan have været stærkere eller svagere fra den ene eller den anden Side, — vi ved intet derom, — alene dette, at alt, hvad der kan komme udefra, kun betyder lidt mod det, som Manden har i sig selv af Evne til at modtage og til at bruge efter eget Behov; og her staar vi overfor den dybe, ukuelige Granskerdrift, der er primus motor hos Gram. Hans Ord har aldrig saa stærk en Klang, som naar han giver Udtryk for Glæden ved at forske eller nidkær hævder Sandhedens Ret; de falder aldrig hvassere end naar han haaner Halvviden eller Hastværksarbejde eller svarer dem, der spørger om Historiens Nytte.

Gram havde — ligesom Paludan-Müller og Erslev i senere Tider — Trang til at faa Klarhed over Maalet og Vejen

og Lyst til theoretisk Redegørelse. Han har vel ikke formuleret sine Grundsætninger for den historiske Kritik i et System, men spredt rundt om fører han dem frem i Afhandlinger og Breve, i danske saavelsom latinske Skrifter; Formen er ofte Verdensmandens Causerie og lette Raillerie.

Blandt Kilderne kommer hos Gram egentlig kun de skriftlige Kilder i Betragtning[1] — Breve og »Relationes«. De første vejer tungest. »Sandelig, hvis jeg udi en Sag, som end aldrig var mig saa høyt anliggende at hafve stadfæstet og at vinde, hafde end et hundrede Relationes Mss. for mig, og min Vederpart kom frem og lagde mig et Bref for Øynene, der opliuste gandske andet og tvert imod hvad som stod i mine Relationibus historicis Mss., et Bref, siger jeg, med tre Fyrsters Sigiller under, og som ey ringeste notam falsitatis aut suppositionis hafde, motte jeg vel, i hvor meget jeg krympede mig, vige ud af Skranken, lade min Process i Stikken og gifve tabt«[2].

Udfra den Vurdering samler han Diplomstof i stor Stil i de hjemlige Arkiver saavelsom fra de store fremmede Publicationer og driver crisin diplomaticum ved Skriftsammenligning, Undersøgelse af Besegling og Tolkning af Datering; han paaviser Interpolation i Breve og spørger om Forfalskningens Tid og Anledning. Flere af de bedste Afhandlinger, han fremlagde i Videnskabernes Selskab, hviler paa Brevstof. Overfor Relationes staar Gram paa Vagt. »Mit generale principium er nunquam et nusquam jurare in verba alicuius scriptoris medii ævi, men exercere den skarpeste crisin

[1] »Levninger« i indskrænket Betydning, den monumentale Overlevering, har han ikke Sans for. I Anledning af en Meddelelse om den Oltidsverden, der kom til Syne ved Udgravningen af Herculanum, bemærker han: »Hafde et andet klogere Menneske skrefvet en slig Relation, motte mand haft største aarsage til at vredes ofver hvorfore intet derudi er talt om gamle Bøger, nemlig at her ogsaa var fundet nogle manuscripti codices auctorum veterum deperditorum, saasom de mange Bøger af Tito Livio, som os endnu fattes«. (Ny kgl. S. 420 4to).

[2] Kbh. Selskabs Skrifter IV 94.

imod dem, som man kan«[1]. Han spørger, om Kilden bringer gyldigt Vidnesbyrd eller kun er sekundær, han udreder Slægtskabet mellem Kilderne, viser, at Pontanus udskriver Huitfeldt, at Meursius bygger paa Svaning og Krag, Saxo og Krantz, at Svaning har kendt Skibykrøniken, at Huitfeldt og Krag fra Tidsrummet 1533—1536 har fælles tabte Kilder, at Huitfeldt bruger Mogens Madsen, Svaning, Krantz og indirekte Korner, dertil en Række middelalderlige Aarbøger. — Her møder første Gang Forstaaelsen af, hvorledes Huitfeldts store Skrift blev til, og Kravet om at trænge frem til de primære Kilder; men Huitfeldtkritikken, der var bleven indledet med saa megen Energi og Stringens, skulde siden gaa i Glemme i lange Tider som saa meget andet af Grams Værk, der først blev taget op for Alvor i 1880erne af Professor Kr. Erslev. Vor Videnskabs Historie beretter om et Spild af Kræfter, Arbejdet maa gøres om og om igen. — Staar Gram endelig overfor den primære Kilde prøver han dens Værdi som Vidne, fremhæver de Momenter, der kan styrke Tilliden, saavelsom de Momenter, der maner til Forsigtighed. Han understreger Betydningen af, at Vidnet er samtidigt med de Forhold, hvorom der berettes, ja maaske et Øjevidne; han paaviser, hvorledes Forfatterens Fremstilling bestemmes af Forholdet til hans Patron. Det er Forskerens Pligt ikke blot at finde Vildfarelserne i Kilderne, men ogsaa deres Aarsag: »Som jeg da er pligtig til at forklare og med alle mine Argumenter, som jeg er self persvaderet af, at bevise, det en Sag, som i lang Tiid har været troet, eller og i Tviflsmaal, er urigtig, og indstille saaledes til enhvers Skiøn og Dom, om jeg har Ret; saa bør jeg endogsaa at eftertænke samt meddele til Læserens Paaskiønnende, hvad det er, der kand hafve gifvet de forrige Skribentere Anledning til slig Urigtighed: Om det er Autors Uforstand eller Ukyndighed? og om ikke en almindelig Vildfarelse i hans Land, hans Religion eller Secte eller i det Partie af Staten som hand

[1] Grams Brev til Benzelius 1740 $^{24}/_{10}$. Trykt i Breve fra Hans Gram, udg. af Herman Gram (1907) 194.

er tilgedan? Om det er alene Mangel paa Documenter, Mangel paa Hukommelse, Confusion af Nafne og Bedrifter? Eller om ikke visse Hændelser hafve anlediget slig Forvirring? Endelig om det er Autors egen Digt og Fabel eller Giætning for at sige noget, hvor hand intet vidste?«[1] Og Gram nøjes ikke med at formulere Principperne for Kildekritikken, men lader ved alle Lejligheder sit Vid spille mod de Historikere, gamle og nye, som tankeløst skriver sammen eller i deres Fremstilling følger den største Hob, det anseeligste Tal af Skribenter. »Sligt kalder man almindeligen at lade staae hvad saa mange brave Mænd har sagt«[2].

Formuleringen af den kritiske Metode og Forsøget paa dens konsekvente Gennemførelse er Hans Grams Indsats i vor Forsknings Udvikling. Mod dette principielle: Det absolutte Krav, at Kilderne skal prøves, vejer de mange »Forbedringer«, han tilførte Danmarkshistorien, mindre; der vil derfor ikke være Grund til i Enkeltheder at følge hans Arbejde gennem Historiens forskellige Perioder, nogle Bemærkninger vil være tilstrækkelige.

Inden for Oldhistorien og det islandske Studium staar Gram som den, der bevarer Arbejdstraditionen, men ikke yder noget væsentligt nyt. Her var den store Landvinding gjort i de foregaaende Menneskealdre ved Ole Worms, Stephanii, Torfæi og Bartholins Forskning, og Resultaterne af disse Mænds Værk lægger Gram frem i Noterne til Lamii Udgave af Meursii Danmarkshistorie, hvor navnlig Torfæus' Betydning træder klart for Dagen. Som Ven af Arne Magnusson blev Gram Executor i hans Bo og udarbejdede Fundatsen for det Arnemagnæanske Legat; han var de stu-

[1] Kbh. Selskabs Skrifter I 50.

[2] Ibid. 218. — Kendt er Grams Foragt for Viser og Traditioner som historiske Kilder. At han kan se den gamle Poesi under andet Synspunkt, vidner den omfattende Concept i Ny kgl. S. 484 d fol. Blandt Gramske Optegnelser (Ny kgl. S. 354 c fol.) findes en Opskrift til en St. Steffansvise, der afviger fra de to Viser, som Pontoppidan trykte i Everriculum fermenti veteris (1736), og Svend Grundtvig optrykte i sin store Udgave.

derende Islænderes kloge Ven og Raadgiver;[1] efter Arne Magnusson tog han Arbejdet paa Knytlingasaga i Arv og har i Meursiusnoterne draget denne hidtil næsten uænsede Kilde stærkt frem; ogsaa en Udgave af Snorres Heimskringla var blandt hans Planer. Ligesom de ældre Generationer tilskyndedes han af Tanken om at de danske lærde maatte hævde sig overfor de svenske i den gamle Kamp om Førerskabet i Studiet af Antiqvitates. Men Udgaven af Knytlingasaga, som blev lagt i Jon Olafssons Hænder under Grams Ledelse, naaede aldrig Afslutning, og Heimskringlaudgaven end mindre[2]. I Danmark som i Sverige indtraadte i 18. Aarh. en Standsning i Oldstudiet. Skepsis, en lavmælt, sindig Skepsis kom op over for de gamle Veje, men ny Veje var endnu ikke farbare.

Ligesom Benzelius og Wilde vendte Gram sig mod Historiens yngre Perioder og da navnlig mod Middelalderen. Her har han gjort det store Arbejde ved Indsamling af Stof fra udlandske Publicationer saavelsom fra hjemlige Kilder, litterære Manuscripter og Arkivalier i Mængde; her kommer hans Indsigt i de historiske Hjælpevidenskaber til Nytte, hans Kendskab til Sprog og gammel Kirkeskik; fremfor alt øves her metodisk Kritik som aldrig før. Arbejdet ligger for os i Forarbejderne til Diplomatariet i Meursiusnoterne, i Afhandlingerne i Videnskabernes Selskabs Skrifter om Knud den Stores Romarejse og om Valdemar Atterdag, i den fortrinlige Undersøgelse om Henrik Fuglefængers Tog til Danmark, trykt i Miscellanea Lipsiensia nova II, endelig i Rektortalen fra 1745: »De origine et statu rei literariæ in Dania

[1] Ættartal og Æfisaga Finns Jonssonar 12. — Jon Jonsson: Skuli Magnusson 15 ff. — Jon Olafssons Dedicationer i Thott 1775 4to, Ny kgl. S. 1106 fol., Ny kgl. S. 1130 fol.

[2] I vore Biblioteker findes nogle faa Exemplarer af Udgaven af Knytlingasaga — den islandske Text og den latinske Oversættelse alene uden Indledning og uden Noter. Materialet — Udkast til Fortale, kritiske Bemærkninger, Redegørelse for Haandskrifter m. m. ved Jon Olafsson og Gram — gemmes i A M 20 fol. — Grams Brev til Benzelius 1740 $^{24}/_{10}$. — N. H. S. Bloch: Trondhiemske Blandinger I 196.

et Norvegia usque ad fundatam a Christiano I universitatem Hafniensem«, der røber en overordentlig Kundskabsfylde og ret er af Grams Hjerte. I sin Kærlighed til litterærhistoriske Æmner er han Maurinernes ægte Discipel. Det skal iøvrigt ikke glemmes, at Antikvaren Thomas Bartholin har været Grams Forgænger i Studiet af Middelalderens Historie — ikke med Hensyn til Kildekritik, men med Hensyn til Indsamling af Materiale. Med store Planer for Øje, i Haab om at rejse en dansk-norsk Kirkehistorie paa fast Grund havde Bartholin anlagt sine Samlinger, der kom til at rumme Spirer til mange Værker i Fremtiden, gjort af andres Hænder. Gram vidste fuldtud at vurdere Bartholins Manuscripter og bevirkede, at de kom i Universitetsbibliotekets Eje[1].

Inden for 16. Aarh.s Historie samler Grams Arbejde sig om Udgivelsen af Niels Krags Kristian 3.s Historie[2] og Undersøgelserne vedrørende Kristian 2.s Historie i videste Forstand, som de fremtræder i Afhandlingerne i Videnskabernes Selskabs Skrifter: Om Christiern IIs forehafte Religions-Reformation i Danmark, — Om det Navn Christiern, — Om nogle Navne udi Matthiæ Gableri latinske Vers in laudem regis Christierni II, — Om Kong Christierns II Medfølgere ud af Danmark i Aaret 1523, — Om Theophrastus Paracelsus har været nogen Tid i Kiøbenhavn, — Om Christine af Danmark, Kong Christierni II Datter.

Indledningen til Krags Kristian 3. er vel det ypperste af Grams Arbejder, en kildekritisk, historiografisk Undersøgelse, der gaar dybt og spænder vidt og endnu den Dag i Dag rummer Tilskyndelser og Lære for os. Men den skal læses i Originalen og ikke i Sandvigs Oversættelse, thi kun i den latinske Sprogdragt kommer den til sin Ret; her skønnes det, at Hans Gram er en Elsker af den klare Tanke og den faste Form. Afhandlingerne i Videnskabernes Selskabs Skrif-

[1] N. H. S. Bloch: Trondhiemske Blandinger I 188.

[2] Krags Manuscript kom til Universitetsbiblioteket, undgik Ødelæggelse i 1728, havde fundet Plads blandt Arne Magnussons Haandskrifter og er nu A M. 26 fol.

ter har ikke den monumentale Karakter, det er Causerier i Selskabet iblandt de lærde og fornemme Venner, Drøftelse af Spørgsmaal, der var fremme i den lille Kreds af historiskinteresserede, — polemiske Stykker, naar man ser nøjere til. I 1719 havde Andreas Hojer forfattet en Apologi for Kristian 2., der vel ikke blev trykt, men udbredtes i ret mange Afskrifter[1]; senere havde Holberg søgt at tegne Kongens Billede ærligt og upartisk i Danmarks Riges Historie, og Hielmstierne og Kleve havde samlet Materiale ude og hjemme[2]. I Afhandlingen om Kristian 2.s Reformationsforsøg vender Gram sig til en Begyndelse mod Kongens »Apologister«, ligesom han i Undersøgelsen vedrørende Navnet Christiern tager Sigte mod Holbergs Ord i Danmarks Riges Historie II 130. Afhandlingen om Christina af Danmark, en klog, nu og da lidt maliciøs Skildring af den høje Dame, har vist faaet Form under Indflydelse af Holbergs Heltindehistorier. Idet Gram nu giver sit Ord med i Laget, øser han af sin Rigdom og lægger et stort og værdifuldt Materiale frem; i Vurderingen af Overleveringen, i Dommen over Personer og Situationer gør hans Intelligens sig gældende, hans sindige jydske Lune og den modne Mands Overlegenhed; men han hæfter ved Materialet og fanges ind af Detailler, en samlet Anskuelse, et nyt Syn paa Helheden giver han ikke. I den betydeligste af Afhandlingerne: Om Christiern IIs forehafte Religions-Reformation er Opfattelsen af Kongens

[1] Thott 881 fol., Thott 1602 4to, Kall 427 4to, Kall 428 4to, Ny kgl. S. 936 4to, Ny kgl. S. 938 4to, Ledreborg 98 4to, Ledreb. 99 4to, Ledreb. 100 4to.

[2] Ny kgl. S. 935b 4to: Dokumenter til Kristian 2.s Historie efter Originalerne i det Cottonske Bibliothek i London, afskrevne af og for Klevenfeldt. — Gl. kgl. S. 2541 4to: Hielmstierne: Kong Christian II.s store Qualiteter, oplyste og beviiste af adskillige rare Dokumenter, hørende til samme Konges Historie. — Ny kgl. S. 940 f 4to: Afskrifter af Dokumenter vedrørende Kristina af Danmark, erhvervede af Klevenfeldt.

Rygtet om at Kristian 2.s Arkiv skulde være fundet satte Historikerkredsen i Bevægelse. (Langebekiana 1—2, 9, 13—14. — Hielmstiernes Brev til Gram $^{27}/_{12}$ 1740).

Forhold til de kirkelige Bevægelser i Tyskland i 1520—1521 i Grunden den samme som Svanings og Huitfeldts[1].

Inden for 17. Aarh.s Historie er det atter Stofmængden, der dominerer; dog vil det være vanskeligt at tale om hvad Gram her har ydet, da hans Arbejde skjuler sig i Niels Slanges Kristian 4.s Historie og kun kan vurderes gennem en Analyse af de store Pakker i Rigsarkivet, der rummer hans Bemærkninger og Omarbejdelser.

Særligt skal nævnes Grams Arbejde i Lærdomshistorien, som ganske naturligt maatte være den kær, der Aarene igennem færdedes mellem Frue Plads og Slotsholmen blandt Bøger og Manuscripter. Han kender Videnskabsmandens Liv og Kaar, og naar han taler om den dunkle, uimodstaaelige Drift, der fører Mennesker til deres Opgave, lyder Selvoplevelsen gennem hans Ord. Hans Ydelse blev ikke en Ophoben af Facta — bibliografiske og biografiske, men en Prøven og Vurderen af Værkerne, der stilles paa deres Plads i Udviklingen, et Forsøg paa at følge Overleveringen fra Generation til Generation. Paa den Vis faar man dybt Perspektiv selv i den mindste kildekritiske Undersøgelse. Grams litterærhistoriske Interesse gaar som en rød Traad gennem alle hans Studier, men træder navnlig frem i Indledningen til Krags Kristian 3., i den meget vægtige Fortale til Mollers Cimbria litterata og i nysnævnte Oratio de origine et statu rei litterariæ in Dania et Norvegia; den røber sig ogsaa i Arbejdet med Ole Worms Breve, i Publicationen af en Gruppe Breve af Scaliger, Casaubonus og Lipsius[2],

[1] Oskar Andersen, der har taget Grams Æmne op til ny og frugtbar Drøftelse, ytrer Tvivl om Ms. Gl. kgl. S. 2444 4to med Fortællingen om Carlstadts Besøg i Danmark (f. 87—89) skulde være Svanings. Imidlertid vil man i det bartholinske Ms. Addit. 89 fol. finde Excerpter af Svanings Commentarii rerum Danicarum efter Haandskriftet i capsa Tertulliani i det gamle Universitetsbibliotek og her det paagældende Stykke: »Præterea etiam paulo ante fugam Christiani II — — —«, tilmed indrammet af Grams Rødkridt. Jfr. Erik Arups Bemærkning i H. T. Litteraturhæfte 1916—1917, 128.

[2] Miscellanea Lipsiensia nova X 364.

endelig i mangfoldige Excerpter og Udkast blandt de Gramske Papirer i det kgl. Bibliotek.

Medens Hans Gram trods sit radikale Rydningsarbejde er i nøje Sammenhæng med Fortiden og kun kan forstaas i den Continuitet, er der ringe videnskabelig Forbindelse, intet Samarbejde mellem ham og de samtidige dygtige og karakterfulde Historikere Holberg, Hojer og Pontoppidan.

Ingen af de tre var vokset op i den historiske lærde Tradition; de var kommet udefra, og drevne af Trang til at gøre et nyttigt Arbejde for den Tid, de levede i, havde de i ungdommeligt Mod og med kraftig Selvtillid taget fat uden at tynges af Byrden af tidligere Slægters ophobede Materiale. De havde mødt Uvilje og skarp Kritik, fortsatte dog deres Virken og stod gennem Aarene i stadig Udvikling, men selvlærte som de var fra første Færd og myndige Personligheder samlede de sig energisk om de Opgaver, der drog dem; en skarp Arbejdsdeling havde fundet Sted i dette Slægtled af Historikere, og der var ikke Plads for Samvirken.

Andreas Hojer var ført til Rigshistorien, den moderne politiske Historie, og her arbejder han med en Kraft og Overlegenhed, som er sjælden inden for dansk Historiografi. Han samler Materiale i Arkiverne, indhenter mundtlig og skriftlig Oplysning fra mange Sider og lægger sin Erfaring fra Jurisprudens og Administration, sin Menneskekundskab ind i Fremstillingen af Frederik 4.s Historie. Hojer hævder sig godt Side om Side med Gram, men hver har sit Arbejdsomraade.

Man kunde vente, at Erik Pontoppidan, hvis Studier for Størstedelen faldt inden for de gamle Landemærker, som tog Resens og Bartholins Ærnner op og stærkt udnyttede deres Samlinger i sine topografiske og kirkehistoriske Værker, havde sluttet sig nær til Gram. Det blev dog ikke Tilfældet. Pontoppidan tilbragte elleve Aar — for hans Udvikling betydningsfulde Aar paa Als, og da han i 1735 kom til København, havde han meget i sig af Autodidaktens

Væren sig selv nok. Han tog ikke synderlig Lære af den ny Skole, men samlede Materiale i stor Stil som 17. Aarh.s Historikere og gjorde omfangsrige Bøger færdige i megen Hast »til almindelig Bedste«. Han er Folkeopdrager mere end Gransker og vilde for sit Vedkommende næppe have haft meget at sige mod Suhms Dom: »Gram og Langebek vare vel større Lærde og skreve nøjagtigere end Holberg og Pontoppidan, men disse var almennyttigere og tjente mere Landet end hine, ville derfor og i Tiden blive mere bekiendte«[1].

Gram havde ikke megen Estime for Pontoppidan, men det var Langebek, der drog i Marken, idet han ganske stilfærdigt i Danske Magasin rettede nogle Fejl i Annales ecclesiastici saavelsom i Huitfeldts Krønike; og da Pontoppidan udsendte sit Brev med Paamindelse til Magazinets Udgivere, at de »burde see til, med hvad Dristighed de dantze en Huitfeld eller andre paa Hovedet«, gav han Svar igen og stillede Kravet, at Undersøgelsen paa ethvert Punkt skal føres til Bunds, om Historien skal være en sand Videnskab. Det er et principielt Opgør mellem Hans Grams Discipel og Pontoppidan[2]. — Vi ved alle, hvorledes den selvfølende Prælat skaffede Studiosus Langebek en Irettesættelse, og vor Opfattelse af Pontoppidan er maaske fra Begyndelsen paavirket af denne for ham lidet ærefulde Episode. Han var dog ikke nogen ringe Mand. Livet førte ham meget omkring, og med hele sin Person var han med i hvad der rørte sig om ham. Det skønnes i hans Arbejder. Kirkehistorien er med al videnskabelig Skrøbelighed skreven af et Menneske, der lever med i Kirkens Liv og kan tale af Erfaring og med Autoritet; det lille Stykke i Videnskabernes Selskabs Skrifter Bd. I om Jættestuen ved Jægerspris viser en mærkelig Iagttagelsesevne og Evne til at drage Slutninger; Afhandlingen om det danske Sprogs Skæbne i Sønderjylland

[1] Suhm: Samlede Skr. X 32.

[2] Selskabets Anmerkninger over et Brev, som nyligen er udgivet imod det Danske Magazin. 1746.

er banebrydende ved sit Æmne og ved Bevisførelsens Kraft. Gram og den Gramske Skole tog ikke et Spørgsmaal som dette op[1].

Den Modsætning, der er til Stede mellem Erik Pontoppidan og den Gramske Skole, gør sig end stærkere gældende, naar Talen er om Holberg, fordi Holberg er den Mand, han er — evner at skabe store personligt prægede Historieværker og tillige har Lyst til at raisonnere. Hans Betragtninger over hvad et historisk Værk bør være vender sig tydeligt nok mod Hans Gram. Vi skal ikke her veje Holbergs og Grams Arbejder mod hinanden, — da de er incommensurable, vilde det være taabeligt, — men det har sin Interesse i et Glimt at se Synthesens og Analysens Mænd i 18. Aarh. føre Klingerne mod hinanden.

Holberg griber en gammel Tanke og et gammelt Ord, naar han i »Betænkning over Historier« siger, at Historien bør være et Spejl, »et Speil, hvorudi man af forbigangne Ting kand see og dømme om tilkommende, lære at kiende sig selv tillige med de andre, og erhverve sig den solideste Kundskab udi Morale, Jure publico og Stats-Sager, udi hvilken Henseende Historiers Læsning fornemmeligen recommenderes Regentere og høje Stands Personer, som det allervigtigste af verdslige Studiis«. Paa samme Vis i Epistlerne: »Jeg holder det historiske Videnskab næst Guds Ord for det nyttigste og vigtigste af alle, naar det bliver læset med de rette Øyen[2]. Jeg lærer deraf at kiende Lande. Jeg lærer at kiende Mennesker. Jeg lærer at kiende mig selv. Ja jeg lærer at spaae. Thi man kand af forbigangne Ting dømme om tilkommende, og derfore i visse Maader holde hver

[1] Der savnes Monografier over Hojer og Pontoppidan; deres Personligheder og deres energiske Virken paa mange Omraader var vel et Studium værd.

[2] Med en karakteristisk Forskel falder Ordene i et Brev fra Gram til Slange: »— — — mig er umueligt, at lade noget staae eller indflyde, som er præter aut contra veritatem, og som kand bevises at hafve været anderledes. Jeg holder *Studium historicum* et *scriptionem historicam* i alle Maader saa helligt, som det theologiske«. Brev af $^{16}/_{3}$ 1736. R. A.

grundig Historicum for en Prophet«[1]. Historien skal tjene Livet, men de lærde Granskere glemmer Maalet for Vejen, den lange møjsommelige Vej. Deres Arbejde synes Holberg goldt og tidsødende, og han retter sin Satire mod Materialsamlingen, mod Detailstudiet, mod Fremstillingerne uden Aand og Composition — ikke ulig Bolingbroke i »Letters on the study and use of history«. Gram paa sin Side hævder aandsaristokratisk Granskningens Ret, med størst Fynd maaske i Afhandlingen om »Kong Knud den stores Reise til Rom, hvad Aar den er skeet«, hvor han mod Slutningen imødegaar Spørgsmaalene: Hvortil nytter nu dette? Er en saadan Detailundersøgelse ikke Tidsspilde? »Kort sagt: Med alle de samme Skiæl, med alle de Raisons og Argumenter, som nogen anden kand paafinde, til at lade ringe om denne min Quæstion om Knud, og om flere Dubiis af deslige Beskaffenhed i vor gamle Historie, vil jeg ogsaa tage mig paa, at kappe af, baade fra den historiske og fra andre smukke Videnskaber, saalænge indtil der ey skal blifve mere igien, end saameget som en ærlig Borgere eller Betienings-Mand just nødvendigen behøver til sit Embedes Forretning og sin Huusholdning, og en Præst til sin Prædike-Stoel og Catechisation. Hvo som nu ikke er altfor kortsiunet, hand seer lættelig, hvad deraf vilde blive, naar saa skeede; og hvor jævnt Barbariet vilde da komme svømmendis herind, og sætte sig uformeent paa Thronen«[2]. — Ogsaa i 20. Aarh. trænger Spørgsmaalet sig frem: Hvad Maal har det historiske Arbejde? og det er vel værdt at lytte efter de Svar, der kommer fra Tidens betydeligste Folk; det er heller ikke uden Interesse at holde Ytringer fra denne sene Tid sammen med Ordene som de faldt i 18. Aarh. Vingefanget er større, synes det, Nuancerne finere, Erkendelsen af Historievidenskabens dobbelte Natur er dybere nu om Dage.

Medens Holberg dreven af en mægtig Arbejdsdrift, og

[1] Epistola CLXII. Ludvig Holbergs Epistler II (1748) 348.

[2] Kbh. Selskabs Skr. I 52. I Skriftet mod Pontoppidan henviser Langebek til disse Grams Ord. (Selskabets Anmerkninger 31).

vel ogsaa under Svøben af »nominis dira cupido«[1] rejste sine stolte Værker, og for Resten lukkede sig inde, spredte Gram sig, — nu for pietetsfuld at redde Fortidens Arbejde fra Glemsel, nu for at tjene Samtiden, administrere, give Impulser, hjælpe med sin store Viden. Altfor let lod han sig drive ud af sin faste Borg; men til Gengæld maales hans Virken ikke udelukkende ved det han skrev og publicerede. »Han har ikke udgivet noget stort Verk, alleneste en Mængde af smaae Stykker, hvoraf han kunde have giort Bøger, om han havde villet, og hvoraf Geisten og Hensigterne har tient til Bøger nok. Han sagde, at det var ham kiært at see de Planter voxe i andres Haver, som han havde givet Frøene eller Kiernerne til«[2]. Det er Langebeks Vidnesbyrd, og Langebek vidste Besked, han, som blev optaget i Grams Hus, arbejdede for Gram[3] og vejledes af ham, saa at han fik den Skole, der er nødvendig for en Middelaldersforsker, — han som paa mange Omraader høstede, hvor Gram havde saaet. Flere andre unge Mænd kom i Grams Hus, havde Adgang til hans Bogsamling og Lejlighed til Samtale med ham, — Folk som Kofod-Ancher, O. H. Moller, Chr. Olivarius, Ludvig Harboe, Suhm og Finnur Jonsson,

[1] Epigr. II 60.

— — —

Nominis at nunquam satiatur dira cupido,
Constanter furit hæc, nec nisi morte perit.

[2] Nogle Optegnelser fra Langebeks Haand. »Sammenlign om Leibnitz«, føjer Langebek til øverst paa Bladet, men forfølger desværre ikke denne Tanke. (Werlauffs Mss. XXXIV).

[3] I 1735—1736 »quo tempore scripturæ medii ævi me primum adsvefeci« afskrev Langebek for Gram »Sorøbogen«, der var bleven funden i Sakristiet i Kirken og af Sorøprofessorerne laant til København. Men siden forsvandt Codex, og var ikke til at finde, da Langebek i 1770erne stod overfor Udgivelsen i S. R.D. Han maatte da ty til sit Ungdomsarbejde, men Codex laa paa det kgl. Bibliotek, hvorhen den var kommen med Grams Haandskrifter. Her rugede imidlertid Møllmann som en Drage over Skattene, og ingen vidste hvad der var. — Langebeks ældste Brev til Gram 1738 $^{7}/_{2}$, som H. F. Rørdam ikke kunde finde, da han skulde udgive hans Breve, ligger blandt Langebeks Excerpter 184^{m} II b.

hvis Studieretning for en Del bestemtes her i afgørende Ungdomsaar[1]. Det var overhovedet ikke de ringeste blandt de yngre, der søgte til Gram og blev ham Tak skyldige; til de nysnævnte kan vi føje Fr. Chr. Eilschov og Jens Schielderup-Sneedorff. Der fremkom ned gennem Aarhundredet en Række Værker, større og mindre, der bærer Præg af den Gramske Skole; de har Æmner fra Middelalderen eller nyere Tider og er solidt opbyggede af godt Materiale, hentet fra mange Sider, i et og alt ærlige og nøgterne Undersøgelser efter Mesterens strenge Krav. Christen Olivarius udgav sit lille Skrift om Povl Helgesen, der siden gav Anledning til Gamsts Bog om Petrus Parvus Rosæfontanus; Ludvig Harboe fik under sin Visitation paa Island Tilskyndelse til nogle Smaastykker til Dänische Bibliothek og offentliggjorde senere i Videnskabernes Selskabs Skrifter sin store Afhandling om Reformationen paa Island, der bringer meget nyt Stof, hvoriblandt Breve fra Skalholt Stiftskiste; det skønnes ogsaa, at han har lært noget om Menneskene deroppe, mens han færdedes iblandt dem. Harboes Arbejde drog Finnur Jonssons efter sig, det indholdstunge og meget dygtige Værk; Historia ecclesiastica Islandiæ. Schønings Skrift om Trondhjem Domkirke skal ogsaa nævnes med Ære; ligeledes O. H. Mollers Efterretninger om Lütke Naamensen og Kofod-Anchers Afhandling om de gamle danske Gilder, og fremfor alt hans Lovhistorie. Kofod-Ancher er vel den, som har mest af Grams Aand; kloge Bemærkninger, der lyser op vidt omkring, kommer i Glimt i hans Arbejder.

[1] Dänisches Lehns-Recht von Peter Kofod Ancher übersetzt von J. H. Bärens (1788). Vorrede XV. — O. H. Mollers Excerpter fra Manuscripter i det kgl. Bibliotek og i Grams private Bibliotek, se Ny kgl. S. 1256 4to, Ny kgl. S. 1216h 4to. — Chr. Olivarius skriver i sit Vita i Bispearkivet for Sjælland: »primum quidem instructissima perillustris Grammii bibliotheca, quæ mihi quotidie patuit per totum illud decennium Academicum — —« (Werlauffs Mss. XXXIV). — Werlauff: Historiske Efterretninger om det store kgl. Bibliothek (1844) 149. — Chr. Bruun: Peter Frederik Suhm (1898) 23, 67. — Ættartal og Æfisaga Finns Jonssonar (1792) 12.

Fjernest fra Læreren staar i Virkeligheden Suhm, der har villet samle hele Aarhundredets Stræben i sit mægtige Værk; Materialmasserne er slæbt sammen, men Kritikken flakker raadløs frem og tilbage imellem dem. Der er Stykker i »Historie af Danmark«, som vilde have ægget Gram til bidende Sarcasme.

Naar denne Tidsalder er saa stærkt historisk optaget, naar Videnskabernes Selskabs Skrifter indtil op mod 1780 rummer historiske Afhandlinger i stort Tal — Afhandlinger af Luxdorph og Klevenfeldt, Kofod-Ancher og Carstens, Harboe og Pontoppidan, Suhm og Schøning — stammer Tilskyndelsen i første Række fra Hans Gram. Han havde direkte paavirket mange af Forskerne, og indirekte virkede han stadig iblandt dem gennem Langebek, der efter Mesterens Død gennem en Menneskealder var Midtpunkt i Kredsen, rede med Raad og Hjælp og Materiale fra Geheimearkivet, hvad de Arbejder, der kom frem, atter og atter vidner om. I Forhold til Gram var Langebek som den der sindigt og troligt binder op efter Foregangsmanden, der har mejet Skaar i Skaar i raske Tag. Gram havde haft Planen om Udgivelse af en stor Samling Kilder til dansk Historie; Langebek udførte hans Planer og byggede Scriptores rerum Danicarum op af det Stof, der var samlet og sigtet gennem flere Slægtled af Historikere; hans Indledninger til de enkelte Stykker med den klare Redegørelse for Haandskriftforhold, Affattelses-Tid og -Sted, Kildeforhold etc. taler højt om god Skole og Indsigt. For mange har de været den første Vejledning til Studiet af Middelalderens Kilder, men glemmes maa det ikke, at Meursiusnoterne er deres Forudsætning. Gram havde kastet Frøene, men de spirede i Disciplens Have. Og paa samme Vis med Diplomatariet. Gram lagde Grunden, og der var Tider, da han haabede at se Værket trykt; Langebek arvede Arbejdet efter ham og haabede med Historikeroptimisme paa snarlig Fuldendelse, men i 1760erne gik det i Staa; dog saa stor var den Indsats, der var gjort, at Værket Mand og Mand imellem kaldes

med Langebeks Navn. Gram udkastede en Plan om Grundlæggelsen af et Collegium antiquitatum til Fremme af Studiet af dansk Historie; Planen modtog imidlertid Ændringer og Udvidelser, og Videnskabernes Selskab blev et Akademi efter udlandsk Mønster; men i Langebeks Danske Selskab blev Grams oprindelige Tanke til Virkelighed; her skabtes et Centrum for det historiske Arbejde, for Indsamling af det Materiale, der endnu laa spredt ud over Landet og for Publication af Stoffet. I Danske Magazin blev meget godt Materiale bevaret og en Række vægtige Afhandlinger af den Gramske Skole saa Lyset dèr.

En god Kilde til Kundskab om Grams Virken og Personlighed er hans Correspondence[1]. I Brevene giver han af sin rige Viden; de vokser under hans Haand til histostoriske Afhandlinger; Brevet til Møllmann om Ordet Orfejde[2], Brevet til Lamius om Meursius og Kilderne til hans Værk, Brevene til Reinboth og Lachmann kan tjene som Eksempler. Gennem Brevene henter han Oplysninger fra alle Sider — om irske Antikviteter, om Sproget i Alpedalene,

[1] De af Gram modtagne Breve gemmes i Gl. kgl. S. 1101 fol., Additamenta 175 fol., Ny kgl. S. 2017d 4to; endda findes enkelte Breve hist og her i forskellige Samlingspakker. I alt har vi over 1100 Breve bevarede, og flere synes der at have været; i den haandskrevne Fortegnelse over Grams Manuscriptsamling nævnes saaledes Breve fra O. Celsius, der ikke existerer mere. Denne Correspondence, der strækker sig over Perioden 1705—1748 med den største Fylde for den sidste Snes Aar, giver mange Træk til Tidens Billede; især erfarer vi en Del om Tilstandene i Norge og om Skoleforhold i begge Riger.

Grams egne Breve findes dels i København i de forskellige hjemlige Correspondenters Brevarkiver, dels maa de søges vidt omkring. Der ligger Breve fra ham i Christiania, Stockholm, Linköping og Hamborg, Breve til I. H. v. Seelen i Biblioteket i Lübeck, til Hans Sloane i British Museum, men mangfoldige Breve er tabte, exempelvis Brevene til den svenske Prælat og Politiker Jacob Serenius, der sikkert har været indholdsrige og uforbeholdne. — Langebek traadte senere i Forbindelse med Serenius, der i 1753 overlod ham Nydala Klosters Copibog, nu Ny kgl. S. 1432 fol. (Cod. Ups. C 175).

[2] Ny kgl. S. 847g fol.

der maulig kunde have Præg af cimbrisk Indvandring, om Kilderne til Christina af Danmarks Historie etc. Han knytter maalbevidst fra tidlig Tid Forbindelse med indsigtsfulde Mænd i Udlandet og holder den Haand fast, der rækkes ham. Blandt hans Correspondenter er Benzelius, Tessin, C. R. Berch, David Wilkins, J. J. Mascow, Bünau, den berømte Abbé Bignon fra Kongens Bibliotek i Paris og de lærde Bibliotekarer fra Vatikanet og St. Marco, Passionei og Zanetti, — Scipione Maffei ikke at forglemme. Ogsaa Correspondenterne i Hjemlandet maa tjene ham med historiske Oplysninger fremfor alt med Bidrag til Diplomatariet, som vi ser det i Breve fra Hielmstierne, Terpager, Landsdommer Jacob Bircherod, H. H. Grotum, Thomas Christensen Hee, Vigfus Jonson, Jon Magnusson og mange flere.

Historien fylder endda kun en mindre Del af den mægtige Correspondence, der som Helhed taget bringer det stærkeste Vidnesbyrd om Grams universelle Lærdom. Der er her en karakteristisk Forskel mellem Grams og Langebeks Correspondencer. Langebeks Interessesfære, hans Correspondenters Kreds er snævrere begrænset. Vi kan ikke fordybe os i Brevenes vidtspændende videnskabelige Drøftelser, men nogle Ord maa siges om den Livets Mangfoldighed, der aabenbarer sig i dem, og som har givet Hjemmesidderen Hans Gram noget af den Bevægelighed i Tanke, som Rejser plejer at give. Breve kom til ham fra London og Paris, Wien og St. Petersborg, fra Trankebar og fra »Bolstadahlid for norden udi Island«, og mange Personligheder lærte han at kende. Hvor forskellige var de ikke — Scipione Maffei, Adelsmanden fra Verona, Digter, Palæograf og Soldat, — den haarde Biskop Jon Arnason fra Holar — og Jacob Serenius med den hvasse Tunge. Store og smaa er repræsenterede i Correspondencen, ikke mindst de smaa. De vender sig trøstigt til Gram med deres Bekymringer og Bryderier, de klager fra deres fattige Embeder, fra Latinskoler og Præstegaarde, — højlydt høres Klagerne fra Norge »dette

Forglemmelsis Land« —; de haaber gennem Grams meget formaaende Intercession at naa »et Stykke Brød«.

Gennem disse Breve, som de andre skrev, fanger vi Glimt af Grams Personlighed, af hans hjælpsomme, venlige Sind, hans trofaste og paalidelige Karakter. I hans egne Breve fængsles vi af Klogskaben, Erfaringen og det gode danske Lune. »Det er en meget fornøyelig Tidende«, skriver han til Johan Helin, »at Hr. Biskop Benzelius vil udgifve for Lyset sine Observationes ad Historiam et Antiquitates Patriæ. Der er intet Skrift i Norden, som jeg med større Forlængsel skulde ynske at see. Men jeg frygter og er bange, at der blifver enten intet eller sildigen noget af dette gode Forsæt. Nosco fortunam Carthaginis, sagde fordum Hannibal, og mig gruer, naar jeg tænker, hvor meget got der er promitteret og dog gaaen over Styre i Vores Norden. Septentrionales docti semper tardi in exequendo«[1]. Om Etymologerne hedder det: »Naar de eengang har gifven deres Tanker Tøylen, saa løber de in infinitum alles øyne af siune, og tager med paa Veyen alt hvad de forefinde, det maae høre dem til eller ikke, som Soldaterne i Quarterer, og Rytterne, naar de fouragerer«[2]. Med Hensyn til de norske Studerende, der ligger ved Universitetet, bemærker han, at deres Selvfølelse hindrer dem i at føre et grundigt Studium igennem; de lader sig beundre af deres Kammerater »mesurerende sig altid med deres egne Landsmænd, som i deres Tanker have bragt det til det Højeste«[3].

Det er dog i det historiske Arbejde vi først og sidst skal se, hvad Hans Gram er værd, og erkende hans Styrke og Begrænsning.

Han har gjort Kravene strengere, men ikke Omraadet større. Under Sammenligning med det 17. Aarh.s vidt favnende

[1] Gram til Helin 11/6 1734. Trykt i Breve fra Hans Gram, udg. af Herman Gram (1907) 67.

[2] Gram til Grev Chr. Rantzau 21/6 1741. (Addit. 8 8vo).

[3] Gram til Grev Chr. Rantzau 6/6 1734. (Ibid.).

Arbejde kan man vel snarere tale om en Indsnævring. Han behersker Overleveringen af Fædrelandshistorien som ingen før og kun faa efter ham, men nyt Syn paa Udviklingen, en egen Anskuelse af Stat og Samfund som Saxo eller Huitfeldt giver han ikke. Hans Ydelse blev en Videnskabsmands ærlige Arbejde, ikke et Historieværk, der bærer Præg af en Tidsalder. Aarsagen er for en Del at søge i Forholdene — Gram var Embedsmand i København under Enevælden —, men naar han væsentlig holder sig til den kritisk-filologiske Behandling af Overleveringen og ikke evner at trænge igennem Materialet og intensivt fordybe sig i Fortidens Liv, naar han for de mange Enkeltheder taber Helheden af Syne, ligger Aarsagen ogsaa hos Manden selv, i hans forstandsmæssige Anlæg, i hans Mangel paa Fantasi og Mangel paa Concentration. Blandt senere Tiders Historikere er Caspar Paludan-Müller den, som har skattet Gram først og bedst, — i Tankens Skarphed er de hinandens Lige —, men det mærkes, at Paludan-Müller har faret paa dybere Vand. Glemmes skal det nu ikke, at det Hundredeaar, der laa mellem Gram og Paludan-Müller, havde bragt megen Omvæltning i det ydre saavelsom det indre Liv[1].

Grams Omraade maatte efter alle Forudsætninger blive den kritiske Historieforskning. En strengt upersonlig Forskning vil man maaske synes; og dog er hele Manden i Arbejdet — hans Erkendelsesdrift, den stærke Følelse af Sammenhængen Slægtled og Slægtled imellem, hans strenge Krav til sig selv og andre. Han staar som en Tugtemester for alle Tider blandt sine Fagfæller, og, uselvisk som hans egen Virken var, kan han tale med Myndighed. Ordene falder Gang paa Gang haardt over dem, der gør uvederhæftigt Arbejde, naar blot de høster Vinding og forfængelig

[1] Hvad Forsell i »Minne af erkebiskopen doktor Erik Benzelius den yngre« skriver om Benzelius, eller Harnack i »Geschichte der kgl. preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin« skriver om Leibnitz, om deres Styrke og Begrænsning, lyder ofte, som var det sagt om Hans Gram, Barn af samme Tidsalder.

Ære, »modo sibi quæstus paretur et gloriola«; af dyb Erkendelse vidner han: »Historien er og blifver en Kilde uden Bund, der aldrig kand udpompes, et uendeligt Lifsarbejde for hver een, som haver dermed at bestille«[1].

Efter at ovenstaaende Afhandling var trykt, giorde min Collega Dr. Lauritz Nielsen mig bekendt med en Registratur fra Jena Universitetsbibliotek, foretagen af Underarkivar Frk. Henny Glarbo for Videnskabernes Selskabs Kommission for Registrering af literære Kilder til dansk Historie i Udlandet. Under Signaturen 341 in folio blandt Mss. Buderiana skulde findes en Oversigt over dansk-norsk Historiografi, forfattet af Hans Gram. Der gik Bud til Jena efter Manuscriptet; det viste sig at være — ikke Grams Autograf — men en Copi fra Samtiden omfattende 20 Foliosider. Over Titlen: »Historici Daniæ et Norvegiæ præcipui« var tilføjet af en anden Haand: »Grammii«.

At Gram var Forfatteren, maatte ved Læsningen staa klart for enhver, der har nogen Kendskab til Grams Vurderinger af Fortidens og Samtidens Historikere. Punkt for Punkt genkender man hans Syn paa Tingene, og paany maa man beundre hans Overblik og Judicium. Men udover det kendte — det som her er samlet, men ellers findes spredt i de Gramske Værker — rummer denne Oversigt Vurderinger af Torfæi Skrifter, af Hojers lille Danmarkshistorie, af Bartholins Værk: »De causis contemptæ a Danis adhuc gentilibus mortis«. Om denne Bog, hvis Virkninger spores vidt omkring og langt ned i Tiden, hedder det hos Gram: »Liber in nostris antiquitatibus hucusque incomparabilis, in quo plus bonæ frugis reperias (quantum

[1] Johannis Molleri Flensburgensis Cimbria literata. Præfatio 13: »Hi denique erunt qui istud genus scriptionis, non sapientiæ regula, sed suo ingenio metiuntur, nil habentes pensi, quid ex properatis laboribus suis veræ utilitatis ad publicum emergat: modo sibi quæstus paretur et gloriola«. — Kbh. Selskabs Skrifter I 54.

ad borealia remotissimi ævi monumenta spectat) quam in universis et singulis voluminibus vel a Danis vel a Suecis in lucem editis. Neque enim de solo argumento quod frons libri indicat, credas hic agi, cum plurima alia per occasionem et crebras digressiones simul discutiantur docte, scienter, candide, cordate, verbo egregie«. »Det er en Bog, der hidtil staar uden Lige i vor historiske Litteratur; der hentes af den mere Udbytte (hvad Nordens Oltidsminder angaar) end i alle de Bind tilsammen som Danske eller Svenske har udgivet. Man maa nemlig ikke tro, at her alene handles om det Æmne, som Titlen angiver, nej mangfoldige andre Ting drøftes lejlighedsvis og ved hyppige Digressioner med Lærdom og Indsigt, med Klarhed og Kraft — kort sagt udmærket«. Af største Interesse er dog de kloge velafvejede Udtalelser om Holbergs Danmarks Riges Historie, Danmark-Norges Beskrivelse og Bergens Beskrivelse. Disse vil blive trykt i Holberg-Aarbogen for 1924.

Spørgsmaalet er nu, hvorledes denne Grams Oversigt har fundet Vej til Jena. — Mss. Buderiana stammer fra C. G. Buder, som var Professor i Historie i Jena og i 1740 leverede en ny Udgave af Struvii Bibliotheca historica selecta. I dette Værk findes et Kapitel omhandlende dansk-norsk historisk Litteratur, hvor man paa mange Punkter genkender Grams Domme, hist og her ogsaa Grams Ord. Buder har aabenbart benyttet Grams Hjælp ved Udarbejdelsen af sit bibliografiske Værk; iøvrigt vides intet om en Forbindelse mellem de to.